

O`ZBEK VA QORAQALPOQ XALQ MAQOLLARINING MA`NODOSHLIK XUSUSIYATLARI

Matjanov Sherali Ataxanovich,
*Ajiniyoz nomidagi NDPI o`zbek tili
kafedrası o`qituvchisi*

Saburova Umida Kuanishbay qizi,
*Ajiniyoz nomidagi NDPI Turkiy
tillar fakulteti 2-bosqich talabasi*

Kabulova Ulbosin Rustem qizi,
*Ajiniyoz nomidagi NDPI Turkiy
tillar fakulteti 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o`zbek va qoraqalpoq xalq maqollarining o`ziga xoslik xususiyati izohlanadi. Maqollarning o`rtasida ma`nodoshlik haqida fikr yuritiladi. O`zbek va qoraqalpoq xalq maqollari ma`nodoshlik xususiyati asosida bir-biri bilan solishtiriladi.

Kalit so`zlar: Maqol, ma`nodoshlik, mehnat, yo`l, inson, harakat, hunar.

O`zbek va qoraqalpoq xalqi bir-biri bilan ancha yillardan buyon ahil inoq yashab kelmoqda. Turmush sharoiti, yashash tarzi orqali ikki xalq bir-biriga singib, bir-birini to`ldirib turadi. Qoraqalpoq va o`zbek xalqlari o`zining ma`naviy boyliklari jihatidan yakdil. Qoraqalpoq xalqi og`zaki adabiyotining eng katta qismini maqollar tashkil etadi. Maqollar xalq turmushidan, uning ijtimoiy kelib chiqishi ta`siridan rivojlanib boradi. Maqollar mavzu jihatidan ham ancha xilma-xil.

Umuman olganda maqol xalq og`zaki ijodining eng yirik namunasi hisoblanib, qisqa va lo`nda, obrazli va obrazsiz, Grammatik va mantiqiy tugallangan bo`lishi kerak. “ Maqollarda avlod-ajdodlarning hayotiy tajribalari, jamiyatga munosabati, tarixi, ruhiy holati, etik va estetik tuyg`ulari, ijobiy fazilatlari mujassamlashgan. Asrlar mobaynida xalq orasida sayqallanib, ixcham va soda poetik shaklga kelgan”¹ So`z ko`rki maqol deyishadi. Chindan ham gapida maqol qo`shib gapirgan insonning nutqida vazminlik seziladi, fikrlari ma`no-mazmunga boy bo`ladi.

Xususan qoraqalpoq xalq maqollarida yaxshilik-yomonlik, do`st-dushman, halol va harom, umuman turmush detallari yaqqol aks ettiriladi. O`zbek xalq maqollari ham ayni shu tarafi bilan mavzu jihatidan yaqindir. Maqol ibratli so`z demakdir. Maqol qoraqalpoqchada “maqal” yoki “naqil” deb nomlanadi. Mavzu jihatidan ikkala xalq maqollarida o`xshashlikni uchratamiz. Mehnat haqidagi ayrim maqollar misolida buni ko`rib chiqsak. “ Miynettin` ko`zin tapqan baxitdin` o`zin tabadi.” Ushbu maqol o`zbek tilida “mehnatdan kelsa boylik, turmush bo`lar chiroylik” variant bilan

¹Shomaqsudov Sh, Shorahmedov Sh. “ Ma`nolar maxzani” T-2001

ma'nodoshlik hosil qila oladi. Shuningdek, "Mehnat bilan el ko'karadi, yomg'ir bilan yer ko'karadi" kabi variantlarni ham qo'llash mumkin.

Maqollar odatda o'zbek tilida ifodalansada ularning bir necha xil ko'rinishlari mavjud. "Bekorchidan hamma bezor" – "Biykardan ha'mme biyzar", "Altin o'tda belli, adam miynette belli" - "Oltin o'tda bilinar, odam mehnatda", "Odam mehnati bilan go'zal" - "Adam miyneti menen suliw".

Qoraqalpog'iston Respublikasi yer sharoitidan kelib chiqib, dehqonlar uchun eng og'ir muammo qadimgi davrlarda asosan suv muammosi bo'lgan. Xalqning kun kechirishi bilan bog'liq "Ana jer suw menen saqiy", "Jer g'aziyna, suw- gawhar", "Suw keldi - nur keldi" singari maqollar dehqonchilik bilan bog'liq muammolarni o'zida aks ettirib bergan. "Qoraqalpoq naql- maqollari og'zaki adabiyotda xalqning so'z mazmuni va so'z boyligi qanchalik o'rin tutganligini ko'rsatadi. Faylasuf V.Dal aytganidek, naql-maqollarni yaratishga yoki o'zgartirishga hech kimning haqqi yo'q".² Maqollar asosan ikki gapdan tashkil topgan bo'ladi. Masalan, "Jigit kelse iske, g'arri kelse asqa", "Daryanin' suwin bahar tasiradi, adamnin' kewlin miynet tasiradi". "Ayriliq - o'limdan qattiq". "Bunda ona yurtidan, ota-onadan, tug'ishgan jigarlardan suyakli mahubdan, farzandidan, yor-do'stlaridan ayriliq nazarda tutilgan. Variant: "Ayriliqning shiddati, qon yig'lar muddati"³

"Azaga brogan xotin o'z dardini aytib yig'laydi" Qadim urf-odatlariga ko'ra biror odam o'lsa qarindoshlar, qo'ni-qo'shnilar aza egasi bilan tikka turib yig'laydi. Keyin uyga kirib davra orasida o'tiradi. Ayollar marhumning ta'rifini qo'shiq qilib aytib yig'lashgan. Agar azador ayol aytib yig'lashni bilmasa, azaga kelgan ayollar o'zlariga tegishli biror marhumni yodlab uni ta'riflab yig'laydi. Maqolning to'g'ri ma'nosi shu. Lekin maqolni chuqur tahlil qilsak, agar biror kishi o'z dardini aytib tursa, ikkinchi bir odam unga o'z dardini aytib bir dardini ikki qilish hqolati buni ifodalab beradi.

Maqollar xalq turmushidan olinib xalq tomonidan yoziladi. Shu boisdan ham maqol xalq donoligi demakdir. O'zbek va qoraqalpoq xalq maqollari uslubi, shakli va ma'no-mazmun tarafidan ham bir-biriga anchayin yaqin. Maqollar xalq tomonidan yaratilib, xalqning ma'lum qismini tarbiyalash uchun ham vosita bo'lib xizmat qiladi. Maqol oyna kabidir. To'g'ri va egrini ajratadi, insonni to'g'ri yo'lga soladi. Jamiyatdagi chirkin illatlarni qoralaydi. Insonni ezgulik tomon undaydi. Qoraqalpoq xalq naql-maqollarida hazil javob aytishuv aytadigan, xalqning kundalik muloqot vositalari, so'z durdonalarini o'z ichiga qamrab oladi. "Adam miyneti menen suluw"

² A.r. Beruniy "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar T-1979.

³ Hikmatnoma O'zbek maqollarining izohli lug'ati

- “Odam mehnati bilan go`zal”. “Ko`z jumbay suw keshuw joq” – “ Suvni ko`rmay etik yechib bo`lmas”, “Ekkende joq, tikkende joq, qirmanda tayyar” - “O`oqda yo`q, mashoqda yo`q, xirmonda hozir”, “At qadirin joq biler, as qadirin toq biler” - “ Zar qadrini zargar bilar”, “Mal uyirin tabadi” - “ Ot aylanib qozig`ini topadi” kabi sinonimik qatorlarni keltirib o`tishimiz mumkin.

Yuqoridagi keltirilgan fikrlardan xulosa qilib aytish mumkinki, o`zbek va qoraqalpoq xalqi etnik, ijtimoiy, ma`naviy jihatdan bir biriga ancha yaqin. Shuni alohida ta`kidlab o`tish lozimki, har qanday millat inson va jamiyatning ma`naviy dunyosiga aynan shunday ko`z bilan qarash, insonni borliqni anglashga, ma`nan barkamollikka chorlaydigan bunday beqiyos manbaning hayotimizdagi o`rni nihoyatda keng. Maqollar bizga haqiqatni anglatadi. Ajdodlardan avlodlarga ma`naviy boylik sifatida yetib boradi. Xalq maqollari mukammal badiiy ijod namunasi sifatida adabiyotshunos va folklorshunos olimlar tomonidan chuqur o`rganiladi. Maqollarning xalq orasida tarqalishi haqiqat aloqasi bilan daxldor. Xalq maqollari asrlar davomida o`zining shakl va mazmun jihatidan benazirligi bilan taniqli adiblar e`tiborini ham o`ziga jalb etib kelgan. Buyuk allomalar o`zining asarlarida xalq maqollaridan keng foydalangan. Alisher Navoiy, Abdulla Qahhor va boshqa bir qator allomalar ijodida maqollarni kuzatamiz. Maqollar, hikmatli so`zlar xalq iste`dodining yuksak namunasi hisoblanadi. Uning o`ziga xos xususiyati shundan iboratki, u o`tmish bilan hamnafaslik hissini uyg`ota oladi, zamonlararo ko`prik vazifasini o`taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hikmatnoma O`zbek maqollarining izohli lug`ati
2. Abdullayev. V.A “ O`zbek adabiyoti tarixi” Toshkent-1967
3. Q. Ayimbeyov “ Xaliq danalig`i” 1988y
4. Qoraqalpoq folklori ko`p jildlik.1988y
5. Rustamov. A “So`z xususida so`z” Toshkent-1987
6. www.ziyouz.com internet sayti.